אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון [1]בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת: א"ר לוי בר חמא אמר ר"ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנא' [2]רגזו ואל תחטאו. אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וא"ר לוי בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב [3]ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם לוחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא (א)מלמד שכולם נתנו למשה מסיני: א"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו שנאמר [4]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישא דעניינא דכתיב [5]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו שנאמר [6]ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר [7]התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר [8]מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי. אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יוחנן (ב)הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר [9]ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו שנא' [10]נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (ג)ואין טוב אלא תורה שנאמר [11]כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא' [12]נחפשה דרכינו ונחקורה (ד)ונשובה עד ה' פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר [13]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר [14]כי את אשר יאהב ה' יוכיח. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר [15]וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם מאהבה תלמוד לומר אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם (א) מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא' וחפץ ה' בידו יצלח פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר [16]ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי אמר להו רבי אבא בריה דר' חייא בר אבא הכי אמר (ה)ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו אל תקרי (ו)תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב [17]ולא תשבית מלח ברית ונאמר ברית ביסורין דכתיב [18]אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם: (ז)תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ארץ ישראל דכתיב [19]כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וכתיב בתריה [20]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב [21]כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. תני תנא קמיה דר' יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

וקובר

ואם תלמיד חכם הוא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך: **ירגיז יצר טוב.** שיעשה מלחמה עם יצר הרע: **ודומו סלה.** יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית: **זה מקרא.** חומש שמצוה לקרות בתורה: **זו משנה.** שיתעסקו במשנה: **זה גמרא.** סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה. אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבלי העולם במס' סוטה (דף כב.): **כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו.** להרוג את המזיקין: **מאי משמע.** (ב) דבקריאת שמע: **התעיף עיניך בו.** אם תכפל ותסגר עיניך בתורה (ג) היא משתכחת ממך: **ובני רשף יגביהו עוף.** העוף מסלקם ממך (ד): **קטב מרירי.** זה שם שד הצהרים במסכת פסחים (דף קיא:): **ולחומי רשף.** כתיב בין רעב למזיקין נדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין: **אפילו תינוקות של בית רבן יודעים.** שהתורה מגינה שלמדין מספר חומש אם שמוע תשמע [וגו'] כל המחלה אשר שמתי וגו'. ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר איוב כבר למדו: **החשיתי מטוב.** מן התורה: **וכאבי נעכר.** מכה עכורה: **המוכר עצב.** שהיה ירא דבר חשוב כזה וממון דוחקו מכרו: **ושמח.** שהרי הקב"ה מזהירם מלעזוב אותה ומשבחה לפניהם בלקח טוב אחר שנתנה להם: **פשפש ולא מצא.** לא מצא עבירה בידו שבשבילה ראוין יסורין הללו לבא: **אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו.** שבשביל יסורין צריך אדם לבא לידי תלמוד תורה: **יסורין של אהבה.** הקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותיו: **וה' חפץ דכאו החלי.** מי שהקב"ה חפץ בו מחלהו ביסורין: **אשם.** קרבן: **נפשו.** מדעתו: **דבר זה.** שאשרי אדם אשר תיסרנו יה: **מתורתך תלמדנו.** כלומר מתורתך אנו למדין אותו: **נאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי הברית.** אחר הקללות נאמר במשנה תורה: **אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם** גרסי': **ודרך חיים.** חיי העוה"ב הויין לו תוכחות מוסר לאדם:

וכנים

מסורת הש"ס

א) [פי' מגילה יט:], ב) [גיטין סט. חולין קה:], ג) לקמן סח: ע"ז יט: מנחות כב: סוטה פ"ד ה"ב, ד) ס"א פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר תשובה, ה) [יתכן להיות הכי אמר אבא א"ר יוחנן אלו וכו' ועיין תו"ק דף כב.], ו) ר"ל הדל"ת בקמץ אלא בחיריק (תו"מ), ז) מכילתא פ"ש יתרו וספרי פ' ואתחנן פ"ש.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אם קבלם עליו מאהבה מה שכרו: (ב) רש"י ד"ה מאי משמע שכך דבקריאת שמע: (ג) ד"ה התעיף וכו' בתורה הס"ד ואח"כ מ"ה ואיננו היא משתכחת: (ד) ד"ה ובני רשף וכו' העוף מסלק ממך את בני רשף הס"ד:

מוסף רש"י

לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע. אם יצר הרע אמר לו עשה עבירה זו, לא דיו שנמנע מן העבירה אלא הולך ועושה מצוה (סנהדרין קיא:). יפשפש במעשיו. שעשה כבר, וידקדק עבירות שבידו ויתודה וישוב (ערובין יג:).

רבינו חננאל

[הא] דאמרינן צריך לומר פסוקי דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי, נהגו לאומרו בכלל השכיבנו, וטפי מהם לא מטרחינן ליה.

רב נסים גאון

מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. כי הקרבנות אין מותר להקריבן אלא ברצון בעלים ולא בעל כורחן כדתניא (ערכין דף כא ושם) יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כורחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין עד שיאמר רוצה אני ואמרו עוד מנין למתעסק בקדשים שפסול וכו' לעכב מנין תלמוד לומר לרצונכם תזבחוהו (לרצונכם זבחו) לדעתכם זבחו ואיתא בשחיטת חולין בפ' הכל שוחטין (דף יג) ובמס' נדרים בפרק אין בין מודר הנאה מחבירו (דף לה) איתא אמר ר' יוחנן הכל צריכין [דעת] חוץ ממחוסר כפרה:

תורה אור השלם

1. בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי אל אמת: תהלים לא ו
2. רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה: תהלים ד ה
3. ויאמר יי אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם: שמות כד יב
4. רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: תהלים קמט ו
5. יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: תהלים קמט ה
6. כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף: איוב ה ז
7. התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים: משלי כג ה
8. מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם עם חמת זחלי עפר: דברים לב כד
9. ויאמר אם שמוע תשמע לקול יי אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי רפאך: שמות טו כו
10. נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר: תהלים לט ג
11. כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו: משלי ד ב
12. נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד יי: איכה ג מ
13. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: תהלים צד יב
14. כי את אשר יאהב יי יוכיח וכאב את בן ירצה: משלי ג יב
15. ויי חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי בידו יצלח: ישעיהו נג י
16. ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי: תהלים סו כ
17. וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח: ויקרא ב יג
18. אלה דברי הברית אשר צוה יי את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב: דברים כח סט
19. וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי אלהיך מיסרך: דברים ח ה
20. כי יי אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: דברים ח ז
21. כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר: משלי ו כג